

§ 377

Spoznanje duha je najkonkretnejše, zato najvišje in najtežje. *Spoznaj samega sebe*,¹ ta absolutna zapoved niti na sebi niti tam, kjer je bila zgodovinsko izgovorjena, ne pomeni le *samospoznanja* glede na *partikularne* sposobnosti, značaj, nagnjenja in slabosti individuuma, temveč pomeni spoznanje resničnega v človeku² kakor tudi resničnega na in za sebe – samega *bistva* kot duha. Filozofija duha tudi ne pomeni tako imenovanega *človekoznanstva*,³ ki preiskuje *posebnosti*, strasti, slabosti drugih ljudi, te tako imenovane gube človeškega srca – znanje, ki ima deloma smisel le ob predpostavki spoznanja *občega*, človeka *kot takega*⁴ in s tem bistveno duha, deloma pa se ukvarja z naključnimi, nepomembnimi, *neresničnimi* eksistencami duhovnega, ne prodre pa do *substancialnega*, do duha samega.

§ 378

Pnevmatologija ali tako imenovana *racionalna psihologija*, kot abstraktna razumska metafizika, je bila omenjena že v uvodu.⁵

¹ Eden od slavnih napisov na Apolonovem templju v Delfih.

² des Wahrhaften des Menschen

³ *Menschenkenntniß*

⁴ *des Menschen*

⁵ Gl. § 34 v prvi knjigi Heglove *Enciklopedije filozofskih znanosti* (*Enciklopedija filozofskih znanosti v očrtu* (1830). I. *Znanost logike*, Krtina, Ljubljana 2021 (v nadaljevanju *EFZ 1*)), str. 71; za slovenski prevod druge knjige (*Enciklopedija filozofskih znanosti v očrtu* (1830). II. *Filozofija narave*, Krtina, Ljubljana 2022) bomo v nadaljevanju uporabljali okrajšavo *EFZ 2*.

Empirična psihologija ima za svoj predmet *konkretnega* duha, in odkar sta z oživitvijo znanosti opazovanje in izkustvo postali glavna podlaga spoznanja konkretnega, so jo gojili na enak način, tako da je deloma tisto metafizično ostalo izven te empirične znanosti in v sebi ni prišlo do konkretne določitve in vsebnosti, deloma pa se je empirična znanost držala običajne razumske metafizike sil, različnih dejavnosti itn. in je od tod izgnala spekulativno obravnavo. – *Aristotelove* knjige *o duši* s svojimi razpravami o posebnih vidikih in stanjih duše so zato še vedno najjimenitnejše oziroma edino delo o tem predmetu s spekulativnim interesom. Bistveni smoter filozofije duha je lahko le ta, da v spoznanje duha znova vpelje pojem, s tem pa tudi znova razpre smisel teh Aristotelovih knjig.¹

§ 379

Samočutenje² *žive* enotnosti duha se samo od sebe zoperstavlja drobljenju te enotnosti na različne *zmožnosti, sile*, ki so predstavljene kot med seboj neodvisne, ali na – kar je nazadnje isto – prav tako predstavljene *dejavnosti*. Še bolj pa nasprotja, ki se takoj pokažejo, [nasprotje] *svobode* duha in njegove *determiniranosti*, dalje [nasprotje] *svobodne aktivnosti*³ duše v razliki od njej zunanje telesnosti in nato spet tesna povezanost obeh tu privedejo do potrebe po *pojmu*. V novejšem času so zlasti pojavi *živalskega magnetizma* tudi v izkustvu ponazorili⁴ *substancialno enotnost* duše in moč njene idealnosti, s čimer se zameštrajo vse trdne razumske razlike in se neposredneje pokaže, da je za razrešitev protislovij nujna spekulativna obravnavo.

¹ Gl. Aristoteles, *O duši*, Slovenska matica, Ljubljana 2002.

² Das Selbstgefühl; samoobčutje. Par *die Empfindung* in *das Gefühl* se je doslej običajno prevajalo kot *občutek* in *občutje*, vendar se je zaradi razširjenosti in razčlenjenosti rabe ta rešitev tu izkazala za nejasno, zato smo uporabili par *občutek* in *čutenje*, skupaj z izpeljankami, npr. *empfinden* – *občutiti* in *fühlen* – *čutiti*.

³ Wirksamkeit; delujočnost

⁴ zur Anschauung gebracht; spravili do zora

Konkretna narava duha prinaša za obravnavo to svojevrstno težavo, da posebne stopnje in določila razvitja njegovega pojma ne ostanejo hkrati zadaj kot posebne eksistence nasproti njegovim globljim upodobitvam, kot to velja v zunanji naravi, kjer imata materija in gibanje svojo svobodno eksistenco kot sončni sistem in kjer določila *čutov* eksistirajo tudi za nazaj kot lastnosti *teles* ter še svobodneje kot elementi itn. Nasprotno pa so določila in stopnje duha bistveno le kot momenti, stanja, določila na višjih razvojnih stopnjah. Tako se zgodi, da se na nižjem, abstraktnejšem določilu tisto višje že kaže kot empirično navzoče, kakor npr. v občutku vse višje duhovno kot vsebina ali določnost. Na površini se torej lahko zdi, da ima ta vsebina – religiozno, nravno itd.¹ – bistveno svoje mesto in celo korenino v občutku, ki je le abstraktna forma, ter da je treba njena določila obravnavati kot posebne vrste občutka. Toda hkrati je ob obravnavi nižjih stopenj, če jih hočemo narediti opazne v njihovi empirični eksistenci, nujno opomniti na višje stopnje, kjer so navzoče le kot forme, in na ta način anticipirati vsebino, ki se ponudi šele kasneje v razvoju (npr. pri naravnem prebujenju zavest, pri motenosti² razum itn.).

POJEM DUHA

§ 381

Duh ima *za nas* za svojo *predpostavko naravo*, katere *resnica* je in s tem njeno *absolutno prvo*. V tej resnici je narava izginila, duh pa se je izkazal za idejo, ki je dospela k svoji zasebnosti, katere *objekt* kakor tudi *subjekt je pojem*. Ta identiteta je *absolutna negativnost*, ker ima v naravi pojem svojo popolno zunanjo objektivnost, vendar je

382

¹ das Religiöse, Sittliche

² die *Verrücktheit*; norost. Izraz *Verrücktheit* je širši od norosti (*Narrheit*), zato prevajamo kot *motenost* (možni prevodi bi bili tudi *zmešanost*, *zmedenost* ali *premaknjenost*). Prim. § 408 in dodatek.

ta njegova odsvojitel¹ odpravljena in on je v njej postal identičen s seboj. Duh je torej ta identiteta hkrati le kot vrnitev iz narave.

§ 382

Bistvo duha je zaradi tega formalno *svoboda*, absolutna negativnost pojma kot identiteta s seboj. Po tej formalni določitvi *more* duh abstrahirati od vsega zunanjega in svoje lastne zunanosti, od svojega obstoja samega; prenesti more negacijo svoje individualne neposrednosti, neskončno *bolečino*, tj. v tej negativnosti se lahko afirmativno ohrani in je identičen za sebe. Ta možnost je njegova abstraktna zasebna občost v sebi.

§ 383

Ta občost je tudi njegov *obstoj*. Kolikor je za sebe, se obče *oposebi* in je v tem identiteta s seboj. Določnost duha je torej *manifestacija*. Duh ni neka določnost ali vsebina, katere povnanjenje ali zunanost bi bila le od tega razločena forma; tako da duh ne razodeva *nečesa*, temveč sta njegova določnost in vsebina to razodevanje samo. Njegova možnost je torej neposredno neskončna, absolutna *dejanskost*.

§ 384

Razodevanje, ki je kot *abstraktna* ideja neposreden prehod, *postavljanje* narave, je kot razodevanje duha, ki je svoboden, *postavljanje* narave kot *njegovega* sveta; postavljanje, ki je kot refleksija hkrati *predpostavlanje* sveta kot samostojne narave. Razodevanje v pojmu je stvarjenje sveta kot njegove biti, v kateri si daje *afirmacijo* in *resnico* svoje svobode.

Absolutno je duh; to je najvišja definicija absolutnega. – Najti to definicijo ter pojmiti njen pomen in vsebino, to je bila, lahko rečemo, absolutna tendenca vse omike in filozofije; vsa religija in znanost sta težili k tej točki; edino iz te

383

¹ Entäußerung; lahko razumemo tudi kot *pozunanjenje*, *povnanjenje* ali *odtujitev*.

težnje je mogoče pojmiti svetovno zgodovino. – Besedo in *predstavo* duha so odkrili že zgodaj in vsebina krščanske religije je, da da spoznati boga kot duha. Naloga filozofije je, da to, kar je predstavi tukaj *dano* in kar je *na sebi* bistvo, dojamе v svojem lastnem elementu, v pojmu; in ta naloga ni resnično in imanentno opravljena vse dotlej, dokler pojem in svoboda nista njen predmet in njena duša.

RAZDELITEV

§ 385

Razvoj duha je:

da

- I. je v formi *odnosa do samega sebe*, da *idejna* totaliteta ideje, tj. da to, kar je njegov pojem, znotraj njega postane zanj in da mu je njegova bit to, da je pri sebi, tj. da je svoboden, – *subjektivni duh*;
- II. je v formi *realnosti* kot nekega *sveta*, ki ga mora proizvesti in ga proizvede [sam] in v katerem je svoboda kot navzoča nujnost, – *objektivni duh*;
- III. je *v nainzasebni* ter večno proizvajajoči se *enotnosti* objektivnosti duha in njegove idealnosti ali njegovega pojma, duh v svoji absolutni resnici, – *absolutni duh*.

§ 386

Prva dva dela *nauka o duhu* obravnavata *končnega* duha. Duh je neskončna ideja in končnost ima tu pomen neustreznosti pojma in realnosti z določitvijo, da je njegovo odsevanje znotraj sebe – videz, ki si ga duh *na sebi* postavi kot omejitev, da bi z njeno odpravo *za sebe* imel in vedel svobodo kot *svoje* bistvo, tj. da bi bil *manifestiran* sploh. Različne stopnje te dejavnosti, na katerih se mora končni duh po svoji določitvi zadržati kot na videzu in skozi katere mora iti, so stopnje njegove osvoboditve; v absolutni resnici te osvoboditve so *najdenje* sveta kot predpostavljene, *proizvajanje* sveta kot nečesa od duha postavljenega in osvoboditev

384

od njega in v njem eno in isto – [to je] resnica, h katere neskončni formi se videz prečisti kot v vedenje o njej.¹

Predvsem *razum* je tisti, ki v odnosu do duha in *uma* fiksira določilo *končnosti*; pri tem ne velja le za stvar razumnosti, temveč tudi za moralno in religiozno zadevo, da se *stališče* končnosti zatrdi kot *poslednje*, nasprotno pa za predrznost, ja, celo za motenost mišljenja velja, da ga hočemo preseči. – Toda takšna *skromnost* mišljenja, ki *končno* naredi za nekaj sploh trdnega, *absolutnega*, je vse prej najslabša vseh kreposti; in kar najnetemeljitejše je spoznanje, ki se zaustavi pri tistem, kar svojega temelja nima v samem sebi. Določilo *končnosti* je bilo že prej osvetljeno in obravnavano na svojem mestu, v logiki; in logika ni nič drugega kot to, da za nadalje določene, a še vedno enostavne miselne forme končnosti – kakor ostala filozofija za konkretne forme te končnosti – pokaže, da končno *ni*, tj. da ni tisto resnično, temveč je sploh le *prehajanje* in *preseganje samega sebe*. – To končno dosedanjih sfer je dialektika, da nekaj premine zaradi nečesa *drugega* in v drugem; duh, pojem in tisto *na sebi* večno, pa je sam tisti, ki v sebi izvrši to izničenje ničnosti, izjalovitev jalovega.² – Zgoraj omenjena skromnost je oklepanje tega jalovega, končnega, zoper resnično in je zato sama jalova. Ta jalovost se bo v razvoju duha sama izkazala za njegovo najvišjo poglobitev v subjektivnost in za najnotranjše protislovje in s tem za točko obrata, za *zlo*.

385

¹ einer Wahrheit, zu deren unendlichen Form der Schein als zum Wissen derselben sich reinigt

² dieses Vernichtigen des Nichtigen, das Vereiteln des Eiteln; *eitel* pomeni *ničen*, *prazen*, *jalov*, a tudi *samovšečen*, *domišljav*, *nečimrn*, zato bomo v nadaljevanju razen prevoda *jalov* mestoma uporabljali tudi starejšo besedo *ničemuren*, ki očitneje kot *nečimrnost* ohranja povezavo z ničnostjo.